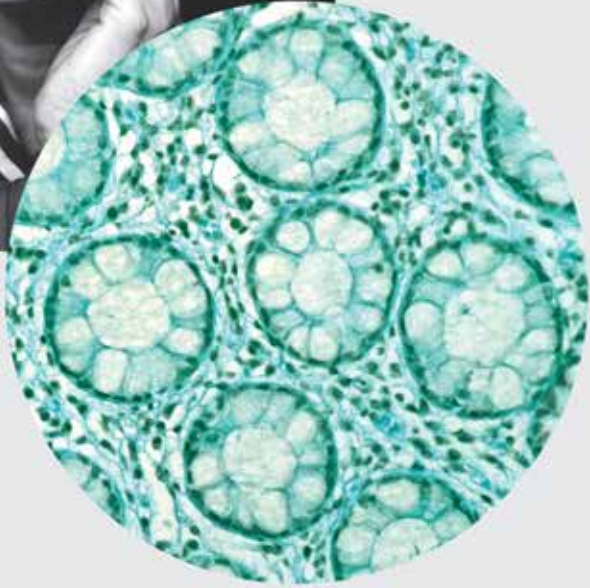

SUSAN
SONTAG

METAFOR OLARAK
HASTALIK
AIDS VE METAFORLARI

Çeviri: OSMAN AKINHAY

 can
deneme

SUSAN SONTAG
METAFOR OLARAK
HASTALIK
—
AIDS VE
METAFORLARI

Illness as Metaphor - AIDS and Its Metaphors, Susan Sontag

© 1977, 1978, Susan Sontag

© 1988, 1989, Susan Sontag

© 2015, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Bu eserin Türkçe yayın hakları The Wylie Agency (UK) Ltd. aracılığıyla alınmıştır.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Eylül 2015, İstanbul

Bu kitabın 1. baskısı 1 000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Seçkin Selvi

Düzeltili: Ebru Aydın

Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Tasarım (www.lom.com.tr)

Kapak baskı: Azra Matbaası

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2

Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul

Sertifika No: 27857

İç baskı ve cilt: Ayhan Matbaası

Mahmutbey Mah. Devkaldırımı Cad. Gelincik Sokak No: 6 Kat: 3 Güven İş Merkezi, Bağcılar, İstanbul

Sertifika No: 22749

ISBN 978-975-07-2635-4

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com/9789750726354

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 31730

SUSAN SONTAG

METAFOR OLARAK
HASTALIK

AIDS VE
METAFORLARI

DENEME

İngilizce aslından çeviren

Osman Akınhay

Susan Sontag'ın Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Ben, Vesaire, 1988

Yanardağ Sevdalı, 2000

Amerika'da, 2015

SUSAN SONTAG, 1933'te New York'ta doğdu. Çocukluğu Tucson, Arizona ve Los Angeles'ta geçti. On beş yaşındayken California Üniversitesi'ne girdi. Bir yıl sonra Chicago Üniversitesi'ne geçiş yaptı ve 1951'de mezun oldu. Çalışmalarını Harvard Üniversitesi'nde sürdürdü ve felsefe doktorası yaptı. 1957-1958 yıllarında Paris Üniversitesi'nde çalıştı. Daha sonra Amerika'ya dönerek New York Koleji'nde felsefe dersleri verdi ve Columbia Üniversitesi'nde öğretimlik yaptı. 60'lı yıllar boyunca *The New York Review of Books*, *Commentary* ve *Partisan Review*'da birçok denemesi yayımlandı. Film senaryoları yazan ve yönetmenlik de yapan Susan Sontag'ın denemeleri arasında *Sanatçı: Örnek bir Çilekeş*, *Fotoğraf Üzerine* ve *Başkalarının Acısına Bakmak* sayılabilir. *Yanardağ Sevdalısı*, *Amerika'da*, *Rüyaların Esiri* ve *Ölüm Tüneli* adlı romanları dışında *Ben*, *Vesaire* adlı bir de öykü kitabı vardır. Sontag 2004'te New York'ta kanserden öldü.

OSMAN AKINHAY, 1960, İzmir, Ödemiş doğumlu. 1976'da SBF'ye, 1980'de hapse girdi. İçeride çevirmenliğe başladı, yüz yirmiyi aşkın kitap çevirdi. *Gün Ağarmasa* (2002), *Ölüme Bakmak* (2005) ve *Ölülerimiz Bir Tutar Bizi* (2010), *Gezi Ruhu Bir İsyanın Halesi* (2014), *Piyasa Sosyalizmi Tartışması* (1991), Özcan Özen'le birlikte hazırladığı *Çeçenistan: Yok Sayılan Ülke* (2002), *Dünyanın Bütün Sokakları İsyanda* (2003), *Müzakerelerden Üyeliğe: AB-Türkiye Gündemindeki Sorunlar* (Mehmet Uğur'la; 2005) ve *Yaşlanan İnsanlık, Gençleşen Kapitalizm* (Şükrü Argın'la; 2009) adlı kitapları bulunuyor. Agora Kitaplığı'nın editörü. Asyak'ın babası.

İçindekiler

Metafor Olarak Hastalık	11
AIDS ve Metaforları	99

METAFOR OLARAK
HASTALIK

Hastalık, hayatın gece karanlığıdır; daha külfetli bir yurttaşlıktır. Doğup hayata gelen herkes, biri “sağlıklılar”, diğeri “hastalar” ülkesinde olmak üzere çifte vatandaşlığa sahiptir bu yeryüzünde. İstisnasız hepimiz, bize kalsa sadece “iyi” pasaportuyla yaşamayı tercih etmemize rağmen, günün birinde –en azından bir süreliğine– kendimizi öteki ülkenin hüviyetini taşıyor durumda bulmaktan kurtulamayız.

Benim bu metinde yapmak istediğim, hastalar ülkesine göç etmenin ve orada yaşamının gerçekte neye benzediğini anlatmak değil; daha çok, hasta olma durumuyla ilintili olarak kafamızda kurduğumuz cezalandırıcı ya da duygusal fanteziler üzerinde durmak; yani hastalar dünyasının gerçek coğrafyasını değil, o ülkenin özgül karakterinden kaynaklanan klişeleri ortaya koymaktır. Dolayısıyla burada ele aldığım konu, fiziksel hastalığın kendisi değil, hastalığın bir figür ya da metafor olarak kullanılma halleridir. Benim anlayışım, hastalığın bir metafor olmadığı, hastalığı ele almanın en doğru yolunun (ve hasta olmanın en sağlıklı yolunun) metaforik düşünme biçiminden en fazla arıtılmış ve bu düşünme biçimine en iyi direnç gösteren yaklaşımın benimsenmesinden geçtiği yönündedir. Yine de hastalar ülkesine, onun topraklarını doldurmuş göz kamaştırıcı metaforların doğurduğu önyargılardan arınarak yerleşmek pek mümkün değildir. Bu yüzden ben de elinizdeki bu incelemeyi, hastalar ülkesini her taraftan kuşatıp istila etmiş olan bu metaforları aydınlatma ve onlardan kurtulma çabasına adıyorum.

Birinci bölüm

Metaforun şatafatlı süsleri altında çok belirgin ve birbirine benzer biçimde ezilen iki hastalık vardır: tüberküloz ve kanser.

Geçtiğimiz yüzyılda¹ tüberkülozun, şimdilerde ise kanserin esinlendirdiği fanteziler, tıbbın temel öncülüğünün “bütün hastalıkların iyileştirilebileceği” inancı olduğu bir çağda, hiçbir şekilde denetlenemez ve her yönüyle kaprisli olduğu düşünülen bir hastalığa (yani anlaşılmayan bir hastalığa) gösterdiğimiz tepkilerden başka bir şey değildir. Böyle bir hastalık –tanımı gereği– esrarengizdir. Eskiden sebebi anlaşamadığı, doktorların bütün ilgi ve ihtimamları bir işe yaramadığı için tüberkülozun, insanın hayatına sinsice dalan ve onu çalıp götüren bir hırsızlığa benzediği düşünülüyordu. Şimdi de kapıyı çalmadan içeri giren hastalık olma sırası kansere geldiğinden, merhamsız ve gizli bir istila şeklinde yaşanan hastalık rolünü (bir gün, sebepleri tüberkülozunkiler kadar bilinen bir hale gelip tedavisi de yine onunki gibi etkili bir düzeye ulaşana kadar devam edecek olan bir roldür bu) oynamak da kansere düşmektedir.

1. 19. yüzyıl. (Ç.N.)

Hastalığı sarmalayan esrareniz hale yeni beklentilerin ortaya çıkmasıyla dağılır gibi olmasına rağmen, hastalığın kendisi (eskiden tüberküloz, bugün de kanser) hâlâ bütünüyle eski moda korkular uyandırmaktadır. Esrareniz bir şey gözüyle bakılıp kendisinden dehşetle korkulan her hastalık, düz anlamıyla olmasa da moral etkileri bakımından “bulaşıcı” bir nitelikte sayılacaktır. Bu yüzden, günümüzde kansere yakalanmış olan şaşırıcı derecede çok sayıda insan, hastalandıkları öğrenildiği andan itibaren akrabaları, yakınları ve arkadaşlarının bilerek kendilerinden uzak durduklarına tanık olmakta, aynı evde birlikte yaşadıkları diğer insanlar tarafından da sanki kanser (eskiden tüberkülozun olduğu gibi) bulaşıcı bir hastalıkmuşçasına kendilerini “mikroptan arındıran” davranışlara ve önlemlere maruz kalmaktadırlar. Öyle ki, esrareniz bir illet sayılan bu hastalığa yakalanmış bir insanla temasa geçmek, kaçınılmaz bir şekilde onun alanına tecavüz etme (daha da kötüsü, bir tabunun çiğnenmesi) duygusu vermektedir. Hatta bu tür hastalıkların isimlerinin anılmasının bile sihirli bir güce sahip olduğu düşünülmektedir. Stendhal’in *Armance*’ında (1827) kahramanın annesi, o sözcüğü telaffuz etmenin oğlunun hastalığının seyrini hızlandıracağı korkusuyla “tüberküloz” adını ağzına almaya bile yanaşmaz. Yine, Karl Menninger (*The Vital Balance*’ta [Hayati Denge]), “Kanser’in adının geçmesinin bile, henüz yakalandıkları illete kendilerini (çok çabuk) teslim etmemiş bazı hastaları öldürmeye yettiği”ni gözlemlemiştir. Ayrıca bu gözlem, çağdaş tıp ve psikiyatride üstünlüğü ele aldığını ilan eden anti-entelektüel inançlar ve baştan savma şefkat eğilimleriyle desteklenmektedir. “Bize, çektikleri acılar, ıstıraplar ve arazlar sebebiyle başvuran hastalar,” diye devam eder Menninger, “işaretparmağımızla onların lanetli hastalıklarını gösterdiğimizde, hemen gücenerek içlerine kapan-

ma hakkına sahiptirler.” Dr. Menninger, hekimlere genellikle “isimler” ve “etiketler” kullanmaktan kaçınmalarını tavsiye eder (“Bizim işlevimiz, onların acılarını kaşımak değil, bu insanlara yardım etmektir,”) yine de bu tür tavırların pratikteki anlamı, gizliliğin ve tıbbi paternalizmin artmasıdır. Aşağılayıcı ya da damgalayıp lanetleyici olan şey bu tür adlandırmalar değil, “kanser” isminin kendisidir. Herhangi bir hastalığa sadece bir hastalık olarak değil de bir kötülük, baş edilmez bir yağmacı gözüyle bakıldığı sürece, kanserli insanların çoğunun, nasıl bir hastalığa yakalandıklarını öğrendiklerinde fiilen moral çöküntüsüne uğramaları kaçınılmazdır. İşte bu noktada çözüm, kanserli hastalara gerçeği söylemekten vazgeçmek değil, tersine, bizzat “hastalık anlayışı”nı, gizemli örtüsünden arındırarak düzeltmekte yatmaktadır.

Bir insanın tüberküloz olduğunu öğrenmesinin, yüzüne karşı ölüm hükmünün okunmasıyla bir sayıldığı – günümüzde halkın zihninde kanserin ölümle eş tutulması gibi– günlerde (üstelik çok zaman da geçmemiştir o dönemlerden bu yana) tüberkülozlu kişilerin yakalandıkları hastalığın kendilerinden (onlar öldükten sonra da çocuklarından) gizlenmesi çok yaygın bir durumdu. Doktorlar ve hastaların aileleri, hastalık hakkında bilgi sahibi olan başka hastalarla bile rahatça konuşmakta gönülsüzdüler. Franz Kafka da Nisan 1924’te, kalmakta olduğu sanatoryumdan (ki iki ay sonra aynı yerde hayata gözlerini yumacaktır) bir arkadaşına şöyle yazıyordu: “Sohbet ederek hiçbir şey öğrendiğim yok; çünkü tüberküloz üzerine konuşurken... herkeste bir çekingenlik, kaçamak davranışlar ve donuk bakışlar ortaya çıkıyor.” Aynı şekilde, insanların söz birliği etmişçesine kanseri gizleme konusunda sessizce anlaşmaları da son derece yaygın rastlanan bir tutumdur. Fransa’da ve İtalya’da, doktorların, koydukları kanser teşhisini hastanın ailesine bildirmeleri,

fakat hastanın kendisine hiçbir şey söylememeleri hâlâ bir kural sayılmaktadır; doktorlara kalırsa –istisnai bir şekilde karşılaşılan olgun düşünceli ve zeki hastalar dışında– hiç kimse gerçeğin ağırlığına katlanabilecek güçte değildir çünkü. (Bir keresinde, kendisiyle konuşma fırsatı bulduğum önde gelen Fransız onkologlardan biri, hastalarının ancak onda birinden daha az bir kısmının kansere yakalandıklarını bildiklerini anlatmıştı bana.) Amerika’da –kısmen doktorların yanlış tedavi yüzünden aleyhlerinde dava açılması korkularından dolayı– hastalara karşı artık çok daha açıksözlü davranılmakta, yine de ülkenin en büyük kanser hastanesi, hastalığın, hastanın ailesinden bir sır gibi saklanabileceği varsayımından hareket ederek, hastanede yatmayan, ancak tedavi için dışarıdan gelip giden hastalara yolladıkları faturaları ve rutin bilgi mektuplarını, nereden postaya verildiği belli olmayan zarflarla göndermeyi tercih etmektedir. Kansere yakalanmak bir insanın aşk hayatını, terfi etme şansını, hatta işini tehlikeye sokabilecek bir skandal sayılabildiği için, kendi durumlarını bilen hastalar da, yakalandıkları hastalık hakkında –hiç konuşmamazlık etmeseler de– ellerinden geldiğince ketum davranmaya meyilli olmaktadır. Yine, federal bir yasada; 1966 tarihli Haber Alma Özgürlüğü Yasası’nda, açığa vurulması, “özel hayatın gizliliğinin alenen ihlal edilmesi” sayılan şeylerin sıralandığı bir maddede, “kansere tedavisi görme”nin ifşa edilemeyeceğinin belirtildiği herkesçe bilinmektedir. Ve burada adıyla bahsedilen tek hastalık, kanserdir.

Toparlarsak, kanser hastalarının yüzüne söylenen ve hastaların kendilerinin de işlerine gelen yalanların hepsi, ileri sanayi toplumlarında ölümle yüzleşmenin ne kadar zorlaştığının bir ölçüsünü verir aslında. Ölüm artık, incitici derecede anlamsız bir olay şeklinde değerlendirilmekte olduğundan, yaygın biçimde ölümle eşanlamlı sa-

yılan bu hastalık da, mutlaka etraftan saklanması gereken bir musibet olarak yaşanmaktadır. Yakalandıkları hastalığın niteliği hakkında kaçamak bir dille konuşarak kanserli hastaları kandırmaya veya oyalamaya çalışma politikası, ölmekte olan insanlara karşı en iyi davranış şeklinin, ölmekte oldukları bilgisinin kendilerinden esirgenmesi olduğu, buna paralel olarak, “iyi ölümün en kısa ölüm olduğu” (bunun en iyi biçiminin de, bilincimizi kaybetmişken ya da deliksiz bir uyku çekerken başımıza gelen ölüm olduğu) inancının bir yansımasıdır. Bununla birlikte, modern düşüncenin ölümü reddetmesi, yalan söylemenin ve yalanlara kanarak durumu geçiştirme isteğinin ölçüsünü açıklamaya yetmediği gibi, böyle bir yaklaşımla insanın en derinlerinde yatan korkuya dokunulması da mümkün değildir. Enfarktüs geçiren birinin birkaç yıl içinde yeni bir kalp krizinden ölme ihtimali, kanserli bir hastanın kısa sürede kanserden ölme ihtimalinden daha az değildir. Fakat bir kalp hastasından gerçeği gizlemek hiç kimsenin aklına gelmez: Kalp krizi geçirmenin utanılacak bir tarafı yoktur. Kanser hastalarına yalan söylenmesinin sebebi, bu hastalığa yakalanmanın o insanın ölüm hükmününün imzalanması anlamına gelmesi (ya da bu anlamı taşıdığıının düşünülmesi) değildir sadece, bunun yanı sıra, bu sözcüğün müstehcen –bu sözcüğün asıl anlamıyla uğursuz, tiksinc, yüz buruşturucu– bir şey olarak algılanmasıdır. Kalp hastalığı bir zayıflığı, derdi, teknik bir arızayı içerir; onda ayıplanacak bir yan olmadığı gibi, bir zamanlar tüberküloza yakalanmış, şimdi de kanserden mustarip olan insanları kuşatan tabudan da en ufak bir iz yoktur. Dolayısıyla geçmişte tüberkülozla, şimdiyse kanserle ilintili metaforların, özellikle insanın kafasını uğuldatan ve korkulu günler geceler geçirten türde süreçler yaşamayı içerdiğini söyleyebiliriz.

Susan Sontag kendisine meme kanseri teşhisi konduğunda, hastalıkla baş edebilmek için çoğu kez hastalık hakkındaki gerçekleri saptıran ve hastayı izole eden bir mit oluşturulduğunu fark etti. *Newsweek* dergisinin “Çağımızın en özgürleştirici kitaplarından biri” olarak tanımladığı bu kitapta Sontag, hastalıkları bu mitlerden arındırıp yüzyıllar boyunca kültürleri etkileyen gerçek önemini ortaya koydu. Bu yaklaşımını şöyle belirliyor:

“Ortaçağlardan beri frengi ve veba, 19. yüzyılda tüberküloz, 20. yüzyılda kanser, sonra AIDS. Anlaşılan toplumların, tarihin her döneminde, ‘kötülük’le özdeşleştirmek istedikleri ve suçu onun ‘kurbanları’na yıkacakları bir hastalığa ihtiyaçları mutlaka oluyor. Beni *Metafor Olarak Hastalık* kitabımı yazmaya götüren etken de, kanserli hastaların nasıl damgalandığını keşfetmem oldu. Hastalıklar ve onların tedavilerine yakıştırılan metaforların hepsi, eşit derecede iğrenç ve tahrif edici değildir. Benim yok edilip silindiğini görmeyi en çok (AIDS’in ortaya çıkışından beri daha da çok) istediğim metafor, askerî metaforlardır.”

Yazar fotoğrafı: © Horst Tappe / Archive Photos / Getty Images Turkey

🔗 canyayinlari.com 🐦 twitter.com/canyayinlari 📘 facebook.com/canyayinevi

ISBN: 978-975-07-2635-4

9 789750 726354